

Przezierniki (*Lepidoptera*, *Sesiidae*) Wyżyny Łódzkiej

The clearwings (*Lepidoptera*, *Sesiidae*) of Łódź Upland

ZYGMUNT ŚLIWIŃSKI¹, JAN K. KOWALCZYK²

1. ul. Armii Krajowej 30 m 4, 94-046 Łódź

2. ul. Pieniny 20 m 1, 92-003 Łódź

ABSTRACT. 17 species of *Sesiidae* were recorded from Łódź Upland. There, the most common are *Synanthedon tipuliformis* and *Chamaesphecia empiformis*; the rarest are *Sesia melanocephala*, *Sesia crabroniformis* and *Bembecia ichneumoniformis*.

Znajomość motyli z rodziny *Sesiidae* wchodzących w skład fauny Polski wciąż jeszcze jest niezadowalająca. Dotyczy to zarówno faunistyki, jak i ekologii i biologii dużej części występujących u nas gatunków. Aktualnie wskazują na to BUSZKO i HOŁOWIŃSKI (1994) przy omawianiu występowania *Aegeria mesiaeformis* (HERR. – SCHÄFF.) na terenie naszego kraju.

Wyżyna Łódzka to szwasty obszar wysoczyzny o powierzchni około 100 tys. km², leżący na styku trzech krain: Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, Niziny Mazowieckiej i Wyżyny Małopolskiej (CZAPLIŃSKI, SOSZYŃSKI, 1978). Obszar ten, pod względem występowania *Sesiidae*, zbadany jest nadzwyczaj słabo, bowiem z tak rozległego terenu wykazano dotychczas jedynie cztery gatunki: *Sesia melanocephala* DALM (JARISCH, 1942; SCHNAIDER, 1964), *S. apiformis* (CLERCK) (DOMINIK, 1966), *Pennisetia hylaeiformis* (LASP.) i *Synanthedon spheciformis* (DEN. et SCHIFF.) (ŚLIWIŃSKI, MARCINIAK, 1991).

Materiały do niniejszej pracy gromadzono w latach 1960–1995, głównie w okolicy Łodzi i Piotrkowa Trybunalskiego. Ponieważ jest to okres bardzo długi, więc w ostatnich trzech latach wzmożono intensywność poszukiwań terenowych, aby bardziej zaktualizować dane o stwierdzonych gatunkach przezierników i potwierdzić występowanie kilku dawniej wykrytych gatunków. Prócz materiałów własnych do opracowania włączono gatunki znajdujące się w zbiorze Pana J. KURZAWY z Tomaszowa Mazowieckiego oraz kilka gatunków ze zbiorów Muzeum Leśnego SGGW w Rogowie, za udostępnienie których bardzo dziękujemy. Składamy także serdeczne podziękowanie Panom:

prof. dr hab. J. BUSZCE, P. KAWCE, dr B. SOSZYŃSKIEMU i dr M. WANATOWI za ofiarowanie okazów kilku gatunków złowionych na badanym terenie. Materiał dowodowy jest przechowywany w zbiorze Z. ŚLIWIŃSKIEGO.

W pracy zastosowano następujące skróty: Ł – woj. łódzkie, P. – woj. piotrkowskie, Sk. – woj. skierniewickie, Si. – woj. sieradzkie, Rez. – rezerwat, P. K. – park krajobrazowy, BU. – J. BUSZKO, KA. – P. KAWKA, KO. – J. K. KOWALCZYK, KU. – J. KURZAWA, MI. – K. MINTUS, SO. – B. SOSZYŃSKI, ŚL. – Z. ŚLIWIŃSKI, WA. – M. WANAT.

Jeżeli po dacie połowu nie podano liczby zebranych okazów to znaczy, że był to pojedynczy okaz.

Systematyczny przegląd gatunków

Pennisetia hylaeiformis (LASPEYRES, 1801)

- Ł. – Łódź: Ruda Pabianicka (CC93), 2 IX 1987 (KO.), Park 1 Maja (CC93) (ŚLIWIŃSKI, MARCINIAK, 1991), Widzew (CC93), 8 VIII 1993 (KO.), 29 VII 1995 (KO.); Lublinek (CC83), 10 VII 1980 (MI.).
 P. – Uszczyn (DB19), 17 VIII 1970, na malinie *Rubus* L. (ŚL.); Rez. „Lubiaszów” (DC20), 7 IX 1974 (ŚL.).

Sesia apiformis (CLERK, 1759)

- Ł. – Łódź – Las Łagiewnicki (CC94), 8 VII 1958, in copula na liściu osiki (ŚL.); Rzgów – cmentarz wojenny (CC92), 7 VIII 1956, na osice (ŚL.).
 P. – Dzbanki n. Widawką (CB68), 26 VI 1940 (ŚL.); Modlica (CC92), 17 VII 1941, 4 exx. na pniaku osik (ŚL.); Tuszyn – Las (CC92), 25 VI 1953 (ŚL.); Koło (DC10), 19 VI 1959 (ŚL.); Meszcze (DC10), 19 VI 1960, kilka oprzędów wydobytych z ziemi w pobliżu pni topól (ŚL.); rez. „Lubiaszów” (DC20), 6 VII 1970 (ŚL.); Jeleń (DC30), 12 VII 1982 (KU.); Dąba Opoczyńska (DC40), 25 VI 1982 (KU.); Rez. „Konewka” (DC41), 2 VII 1985 (KU.); Tomaszów Mazowiecki (DC31), 24 VI 1984, 3 VIII 1985 (KU.).
 Sk. – Rogów – Arboretum (DC24) (DOMINIK, 1966); Rez. „Bażantarnia” (DC35), 8 VI 1993 (KO.).

Sesia crabroniformis (LEWIN, 1797)

- P. – Polanka koło Sulejowa (DB29), 21 VII 1960, ex larwa ze szczapy osikowej (ŚL.), stanowisko już nie istnieje gdyż zostało zalane przez wody Zalewu Sulejowskiego.

Sesia melanocephala DALMAN, 1816

- P. – Gałkówka (DC13) (JARISCH, 1942); Tuszyn (CC92) (SCHNAIDER, 1964);
 Rez. „Lubiaszów” (DC20), 10 VII 1974, na liściu osiki (ŚL.); Twarda
 (DC30), 21 V 1993 (KU.).
 Sk. – Rogów (DC24) (SCHNAIDER, 1964).

Paranthrene tabaniformis (ROTTENBURG, 1775)

- Ł. – Łódź: Park im. Piłsudskiego (CC93), 18 VI 1942 i 10 VI 1945, wyhodowane z grubych gałęzi osiki (ŚL.), Ruda Pabianicka (CC93), 22 VI 1943, na liściach wierzby (ŚL.), Las Łagiewnicki (CC94), 12 VII 1961, wyhodowany z gałęzi wierzby (ŚL.); Krogulec koło Zgierza (CC84), 15 VI 1933, wyhodowany z gałęzi wierzby uszatej *Salix aurita* L. (ŚL.).
 P. – Dzbanki n. Widawką (CB68), 17 VI 1940, na liściu osiki (ŚL.); Modlica (CC92), 11–12 VI 1961, 3 exx. wyhodowane z gałęzi wierzby iwy *Salix caprea* L. (ŚL.).
 Si. – Barycz (CC71), 28 VI 1940 (ŚL.).
 Sk. – Budy Grabskie (DC46) (Bolimowski P. K.), 22 V 1993 (Ko.).

Synanthedon cephiformis (OCHSENHEIMER, 1808)

- P. – Tuszynek (CC92), 4 VII 1980 (WA.), Nadl. Błogie (DB29), 19 VII 1993, na baldachu (KU.).

Synanthedon conopiformis (ESPER, 1782)

- Ł. – Łódź – Las Łagiewnicki (CC94), 16 VII 1980, 2 exx. na szczapach dębowych (SO.), Las Łagiewnicki – Smolarnia, 26 VI 1994, 2 exx. w pobliżu dziupli dębowych (SO.).
 P. – Jarosty (DC00), 10 VI 1960, na liściu lipy (ŚL.); Rez. „Konewka” 2 i 8 VI 1983, 2 exx. w pobliżu dziupli dębowych (SO.), 19 VII 1987 (KU.).
 Sk. – W Muzeum Leśnym SGGW w Rogowie (DC24) znajduje się 1 ex. zebrany przez M. STUGLIKA w Lasach Rogowskich.

Synanthedon culiciformis (LINNAEUS, 1758)

- Ł. – Łódź – Park im. Piłsudskiego (CC93), 23 V 1943, na pniaku brzożowym (ŚL.), Las Łagiewnicki (CC94), 16 V 1989, na baldachach (Ko.); Rydzyny (CC82), 13 V 1948, wyhodowany z oprzędu znalezionej przy pniaku brzożowym w ziemi (ŚL.).
 P. – Modlica (CC92), 24 V 1950, na liściu młodej brzozy na podmokłej łące (ŚL.); Jarosty (DC00), 2 VII 1958, na liściu wierzby iwy *Salix caprea*

- L. (ŚL.); Dzbanki n. Widawką (CB68), 1 VI 1940, na liściu brzozy (ŚL.); Rez. „Lubiaszów” (DC20), 6 V 1974, 3 exx. o świcie na liściach brzozy (ŚL.); Rez. „Konewka” (DC41), 26 V 1987 (KU.).
- Sk. – Rogów – Muzeum Leśne SGGW, 1 ex. w zbiorze H. STUGLIKA; Budy Grabskie (DC46) (Bolimowski P. K.); 20 V 1993, na baldachach (KO.).

Synanthedon formicaeformis (ESPER, 1783)

- P. – Rez. „Lubiaszów” (DC20), 6 VII 1974, na wierzbie iwie *Salix caprea* L. (ŚL.); Żarnowica (DC10), 29 VII 1965, jak poprzednio (ŚL.); Tomaszów Mazowiecki (DC31), 4 IV 1984, wyhodowany z gałęzi wierzby iwy (KU.).
- Si. – Szyńkielów (CB49), 22 VII 1992 (KO.).

Synanthedon myopaeformis (BORKHAUSEN, 1789)

- Ł. – Łódź – Stoki (CC93), 14 VI 1989, na baldachach (KO.).
- P. – Lubiaszów (DC20), 3, 7, 10 VI 1974, 4 exx. na pniach starych, zdziczałych wiśni (ŚL.).
- Si. – Błaszki (CC22), 25 VII 1931, ze zbiorów J. PLUCIŃSKIEGO.

Synanthedon scoliaeformis (BORKHAUSEN, 1789)

- P. – Zofiówka (CC92), 16 VI 1948, przy pniu starej brzozy (ŚL.); Tuszyn – Las (CC92), 8 VII 1941, na liściach brzozy (ŚL.); Rez. „Lubiaszów” (DC20), 17 VII 1965, 11 i 16 VII 1974, 2 exx. wyhodowane z wysokich pniaków brzozowych (ŚL.); Tomaszów Mazowiecki (DC31), 17 V 1984 (KL.); Spała (DC41), 15 V 1993 (KU.).

Synanthedon spheciformis (DENIS et SCHIFFERMÜLLER, 1775)

- Ł. – Łódź: Ruda Pabianicka (CC93), 18 VI 1942, w młodniku olchowym (ŚL.); Śródmieście (CC93), 13 V 1951, w mieszkaniu z drewna opałowego (ŚL.); Park 1-Maja (CC93) (ŚLIWIŃSKI, MARCINIAK, 1991); Babichy (CC92), 6 V 1959, liczne egzemplarze wystające z gałęzi młodych olch (ŚL.).
- P. – Rez. „Molenda” (CC92), 4 VII 1980 (WA.); Lubiaszów (DC20), teren zalany wodami Zalewu Sulejowskiego, 11 VII 1966 i 17 VI 1974, kilka exx. na liściach młodych olch (ŚL.); Spała (DC41), 7 VI 1986 (KU.).

Synanthedon tipuliformis (CLERCK, 1759)

- Ł. – Łódź: Ruda Pabianicka (CC93), Śródmieście (CC93), Widzew (CC93), Arturówek (CC94), Las Łagiewnicki (CC94), Lublinek (CC83) (ŚL., KO.).
- P. – Dzbanki n. Widawką (CB68); Piotrków Trybunalski (DB09); Tomaszów Mazowiecki (DC31); Sulejów (DB29) (ŚL.).

Sk. – Rogów – Muzeum Leśne SGGW (DC24), w zbiorach H. STUGLIKA.

Imago pojedynczo na całym badanym terenie, najczęściej zbierany na kwiatach roślin z rodziny baldaszkowatych. Jednorazowo (w Rudzie Pabianickiej) złowiony przy świetle. Nigdy nie obserwowano poważniejszych szkód na porzeczkach. Łowiony w okresie od 9 VI do 8 VIII w różnych latach.

Synanthedon vespiformis (LINNAEUS, 1761)

P. – Rez. „Lubiaszów” (DC20), 17 VII – 25 VIII 1965, pojedynczo na pniakach dębowych i nad kwiatami (ŚL.), 16 VII 1974, liczny na pniach (ŚL.); Rez. „Konewka” (DC41), 30 VI 1984, 1 VIII 1987 (So., KU.).

Sk. – Zwierzyniec (DC35), 5 VI 1993, pniaki dębowe (KO.); Grabie (DC46) (Bolimowski P. K.), 6 VI 1995, pniaki dębowe na porębie (KO.).

Bembecia ichneumoniformis (DENIS et SCHIFFERMÜLLER, 1775)

Ł. – Łódź: Widzew (CC93), 8 VIII 1993 (KO.), Ogród Botaniczny (CC83), 28 VII 1995, sucha łąka (KO.).

P. – Sulejów (DB29), 8 VIII 1974, in copula na komonicy *Lotus corniculatus* L. (BU.).

Chamaesphecia empiformis (ESPER, 1783)

P. – Włodzimierzów (DB19), 18 VI 1960, liczne exx. nad wilczomleczem *Euphorbia cyparissias* L. (ŚL.); Łęczno (DB18), 18 VI 1960 (ŚL.); Lubiaszów (DC20), 12 VI 1974, liczne exx. wyhodowane z wilczomleczu (ŚL.); Rez. „Konewka” (DC41), 23 V 1986 (KU.); Dęba Opoczyńska (DC40), 24 VI 1989 (KU.); Bratków (DC30), 2 VIII 1970 (ŚL.); Tomaszów Mazowiecki (DC31), 6 IV 1984, ex larva i 18 VII 1993 (KU.).

Si. – Działoszyn (CB46), 7 VI 1960, liczne exx. na wilczomleczu (ŚL.).

Chamaesphecia leucopsiformis (ESPER, 1800)

P. – Tomaszów Mazowiecki (DC31), 26 VIII 1984, wyhodowany z wilczomleczu *Euphorbia cyparissias* L. (KU.); Lubiaszów (DC20), 11 VII 1974, jak poprzednio (ŚL.).

W niniejszej pracy wykazano 17 gatunków przezierników z 24 znanych z naszego kraju (70,8% fauny krajowej). Rozległość Wyżyny Łódzkiej wymaga dalszych badań szczególnie w województwach sieradzkim i skierniewickim. Najlepiej są zbadane okolice Piotrkowa Trybunalskiego, skąd wykazaliśmy 17 gatunków, w tym 11 z rezerwatu „Lubiaszów” i jego otuliny, natomiast w Łodzi i okolicy stwierdziliśmy 9 gatunków przezierników. Badaniami należy objąć także stadia preimaginalne, gdyż nasze obserwacje dotyczą głównie postaci imaginalnych, toteż trudno nam wnioskować o liczebności poszczególnych gatunków.

Do najpospolitszych *Sesiidae* w zebranych materiale należą: *Synanthedon tipuliformis* i *Chamaesphecia empiformis*, natomiast do rzadkości należy zaliczyć *Sesia melanocephala* i *Bembecia ichneumoniformis*. Jedyne stanowisko *Sesia crabroniformis* obecnie nie istnieje, gdyż zostało zalane wodami Zalewu Sulejowskiego. Nie udało się nam wykazać *Synansphecia muscaeformis* (ESP.) gatunku, który należał do grupy najliczniejszej odławianych w okolicy Poznania (BAKOWSKI, 1992).

PIŚMIENNICTWO

- BAKOWSKI M., 1992: Przezierniki (*Lepidoptera, Sesiidae*) miasta Poznania i okolic. *Wiad. Entomol.*, **11**, 3: 169–173.
- BUSZKO J., HOŁOWIŃSKI M., 1994: O występowaniu *Aegeria mesiaeformis* (HERRICH – SCHÄFFER, 1845) (*Lepidoptera, Sesiidae*) w Polsce. *Wiad. Entomol.*, **13**, 2: 121–123.
- CZAPLIŃSKI C., SOSZYŃSKI B., 1978: Centrum Dokumentacji Faunistycznej Wyżyny Łódzkiej. *Biul. entomol.*, **2**, 1: 1–17.
- DOMINIK J., 1966: Owady szkodliwe. (W:) Arboretum w Rogowie. PWRiL, Warszawa: 74–87.
- JARISCH B., 1942: Erstmaliger Beitrag zur Makrolepidopteren Fauna von Litzmannstadt und Umgebung. *Ent. Z.*, **55**, 26: 205–208, 27: 211–216, 28: 218–222, 29: 228–231.
- SCHNAIDER Z., 1964: Z obserwacji nad biologią i morfologią przeziernika osinowca – *Aegeria melanocephala* (DALMAN, 1816) (*Lep., Aegeridae*). *Pol. Pismo Ent.*, seria B, 3–4 (35–36): 203–221.
- ŚLIWIŃSKI Z., MARCINIAK B., 1991: Zmiany w składzie gatunkowym motyli na terenie parków Łódzkich w latach 1946–1987. *Acta Univ. Lodz., Folia Zool. Anthr.*, **7**: 131–154.